

volala kontroverzi nebo zásadnější kritiku. Domnívám se, že se autorovi podařilo napsat didakticky příjemnou, a přitom obsahově velmi bohatou knihu, která může sloužit jako úvod do Aristotelova díla a ukázat jak jeho rozsáhlost a složitost, tak i vnitřní provázanost a jednotu. Doporučuji proto *Aristotelovu teorii jazyka* pozornosti širší filozofické veřejnosti.

Ladislav Kvasz

Pedagogická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
Filosofický ústav Akademie věd ČR, v. v. i., Praha
ladislavkvasz@gmail.com

Martin Ritter: Poznáním osvobodovat budoucí

Praha, OYKOIMENH 2018. 191 s.

I.

Kniha Martina Rittera o Benjaminově teorii pravdy je hutným, dynamickým a ryze filozofickým textem. Obsahově nabitě věty střídají v rychlém sledu jedna druhou, jazyk je místy přiváděn až na hranici smysluplnosti, úvahy se odehrávají po většinu času v krajně metafyzické, spekulativní rovině. Interpretace postupuje vpřed téměř limitním tempem; svižnost jí propůjčuje metodické vynechávání všech nepodstatných myšlenek a životopisných fakt. Stěží by šlo projít celým Benjaminovým myšlením pravdy rychleji a nevynechat nějakou jeho podstatnou část. Martinu Ritterovi se podařilo vyjmout a do svého textu vložit jádro Benjaminovy teorie. Nic dalšího v knize nemá místo.

S tím souvisí i poněkud překvapivý rozsah textu, čítající necelých 200 stran. Čtenář, obeznámený s interpretační náročností Benjaminova díla, se možná podiví, že na tak centrální téma Benjaminovy filosofie, jako je teorie pravdy, bylo vymezeno tak skrovně prostorem, zatímco mnohá partikulárnější témata byla v sekundární literatuře zpracována několikanásobně delšími publikacemi. Útlá a nenápadná Ritterova kniha se tak v množství benjaminovské „sekundárky“ vymyká právě svou koncentrovaností. Téměř nevykládá a neobkružuje na delších plochách Benjaminovy myšlenky, nýbrž je spíše specifickým způsobem prezentuje a rychle osvětluje. Spíše než k obsáhlému informování čtenáře o Benjaminově teorii dochází k jeho krátkému a intenzivnímu setkání, či spíše střetu s ní.

Charakteristická je tedy pro *Poznáním osvobodovat budoucí* jistá otevřenost. Text neústí v přísné vymezení pravdy, jímž by se uzavřel a uzavřel. Čtenář nezískává jasný a definitivní *přehled* o Benjaminově koncepci pravdy, nýbrž otevře se

mu v této oblasti nový *rozhled*. Pojem pravdy Martin Ritter vkládá do různých pojmových konfigurací, vzcházejících ze samotných Benjaminových úvah. Tím se snaží vytvořit plastický obraz (s. 13)¹ Benjaminova myšlení, v němž se pravda ocitne v nexu takových netriviálních pojmů, jako je mesiánská koncepce dějin, čistý jazyk, sebe-znárožňující médium, imanentní dokonalost, či ne-homogenní časovost. Čtenář si tak v konfrontaci s textem uvědomuje, jaké figury bude ještě muset hlouběji promyslet, aby se mohl lépe usadit v poli benjaminovského myšlení pravdy. Kniha otevírá možnost pojem pravdy *prohloubit*.

V úvodu knihy avizovaný záměr podat Benjaminovu teorii pravdy jako celek tedy neústí ve snahu předložit její přehled. Podobně i u Benjaminu nelze celek postihnout (s) přehledem, nýbrž spíše okamžitým vhladem, či přesněji: něčím ještě bezintenčnějším než vhled. Rovněž *Poznáním osvobodovat budoucí* od čtenáře očekává momenty spontánního vhladu do tématu a svou konstitucí mu pro ně vytváří dobré podmínky. Knihu tak není vhodné číst kumulativně, shromažďovat poznatky z jednotlivých kapitol a na konci doufat v celkové uchopení tématu, nýbrž je lepší spíše trpělivě čekat na onen zvláštní okamžik vhladu, který může přijít na kterémkoliv místě knihy.

Podobným způsobem Martin Ritter interpretuje. Dlouho zůstává v pozadí za mnohdy neprůhlednými myšlenkami samého Benjaminu a nevrší k nim vlastní výklady, aby poté náhle vyrukoval s vhladem, který téma briskně osvětlí. Takto autor například ukazuje, proč dialektický obraz zastavuje myšlení (s. 146), jakým způsobem aplikuje Benjamin pojem probuzení na dějinné epochy (s. 167), jaký je vztah dějinné aktuálnosti předmětu a jeho pravdivosti (s. 150), jak lze pochopit Benjaminovy složité pojmy věcného obsahu uměleckého díla (s. 92) a zahalenosti krásy coby zahalenosti jevením (s. 95–96), či jakým způsobem přistupovat k velmi neintuitivnímu Benjaminovu a-subjektivnímu pojmu zkušenosti (s. 42–44). Tyto momenty bleskového osvětlení spoluurčují specifický rytmus knihy. Jako lehké doby střídají těžké a hutné pasáže prezentace Benjaminových úvah. Zároveň jsou tím, na co čtenář Benjaminu, jenž při četbě jeho textů často zažívá zkušenost analogickou k narážení hlavou do zdi, čeká. Samy Benjaminovy práce nejsou náročné svým rozsahem či rigorózností, nýbrž jakousi bytostnou neproniknutelností. Jedinou zbraní proti ní se zdá být vhled. Autorův způsob interpretace je z tohoto hlediska oprávněný a užitečný.

II.

První kapitola knihy staví čtenáře rovnou *in medias res*. Vzhledem k tomu, že jí předcházející „Předmluva“ je pouze shrnutím obsahu knihy a naznačením jejích záměrů, schází zde – vyjma extrémně stručného odstavce v závěru „Předmluvy“ – obecný úvod do Benjaminova myšlení pravdy. Čtenář je s ním rovnou konfrontován v celé jeho neintuitivní metafyzické spekulativnosti. První kapitola je navíc tematicky nejrozmanitější z celé knihy a také se opírá o největší množství Benjaminových

1 Všechny stránkové odkazy v závorkách v textu se vztahují k recenzované publikaci.

textů. Tematizován je zde Benjaminův mesianismus, teologicky založené pojetí dějin, teorie jazyka, resp. překladu, i koncepce práva a spravedlnosti. Autor přechází velmi náhle od jednoho tématu k druhému, a ta proto nemají dostatek prostoru se ve čtenářově pozornosti usadit. Nejsou dostatečně rozvinuta na to, aby se ukázala jejich důležitost pro ústřední pojem pravdy a jejich hluboká provázanost v Benjaminově myšlení. První kapitola by si vzhledem ke své obsahové bohatosti zasloužila delší rozsah. Pak by mohla lépe splnit patrný záměr samotného autora: postavit čtenáře přímo, bez rozjezdu do Benjaminova myšlení. Tím, že autor čtenáře neustále přemísťuje z místa na místo, vyvolává v něm jistý rozruch a chaos spíše toto přemísťování samo než vlastní Benjaminovy úvahy. Čtenář je usazen do příliš rychle rozjetého vlaku interpretace samotného autora, ne do Benjaminových úvah.

První kapitola je ovšem v rámci celé knihy výjimkou. Každá ze zbylých jedenácti částí se zabývá pouze jedním hlavním tématem a vychází z jednoho primárního textu. Interpretace je lépe sledovatelná a každá kapitola obohacuje čtenářův rozhled v Benjaminově teorii dalším dílkem vloženým do mozaiky z kvalitního smaltu. Autor postupně zkoumá Benjaminovo pojetí metafyzické zkušenosti, čistého jazyka, fantazie, umělecké kritiky, specificky pojatých idejí, dialektických obrazů a vpsled dějin jako místa pravdy. Kapitoly jsou řazeny chronologicky, avšak spíše pro přehlednost než kvůli systematickému vývoji výkladu. Těžiště knihy přitom spočívá v obsahově nejhutnějších kapitolách VIII. a X., týkajících se „Předmluvy“ k *Původu německé truchlohy*,² potažmo „Pasáží“³ textů, v nichž je pojem pravdy vypracováván nejexplicitněji. Zde také přichází nejvíce ke slovu autorova schopnost vhledu: rozvíjí se plně právě tam, kde jsou vlastní Benjaminovy úvahy nejobtížnější a nejvíce si žádají interpretačního zásahu. Naopak relativně jednodušší texty nedokáží autorovo myšlení dostatečně vyburcovat a jeho vklad pak zůstává menší.

„Předmluva“ i „Pasáže“ jsou ovšem z Benjaminových textů ty nejkomplexnější a čtenář se během jejich interpretace dočkává od autora pozoruhodných vhledů například do vztahu ideje a faktických dějin (s. 114), do vývoje dialektického obrazu směrem k jeho čitelnosti (s. 145–146) a vztahu filosofické myšlenkové konstrukce k tomuto vývoji (s. 148), či do vztahu pravdy a aktuálnosti (s. 150). Zároveň z interpretace jasně vysvítá, jaký posun se v Benjaminově myšlení mezi „Předmluvou“ a „Pasážemi“ odehrál. Martin Ritter poukazuje na to, že pravda v Benjaminově pozdním myšlení získala především „časové jádro“, zatímco v „Předmluvě“ její časovost ještě tematizována nebyla. Tento posun je patrně tím nejpodstatnějším, který se v průběhu Benjaminova myšlení pravdy odehrál.

Některé ze zbývajících kapitol ovšem oproti dvěma zmíněným působí chudě. Například kapitola IV., zkoumající Benjaminovy texty o malířství a fantazii, pojem pravdy v podstatě nezmiňuje a její význam z hlediska předvedení celé Benjaminovy teorie zůstává nejasný. Uvádí sice důležitý pojem znázornění, ten však ve vlastních

2 Benjamin, W., *Původ německé truchlohy*. Přel. M. Pokorný. Praha, Malvern 2016.

3 Benjamin, W., *Vybrané spisy*. Díl II: Teoretické pasáže. Přel. M. Ritter. Praha, OIKOYMENH 2011.

Benjaminových textech o fantazii není explicitně vázán na pojem pravdy a ani autor zde tuto vazbu nevysvětluje. Podobně předchází kapitola věnovaná eseji „O jazyce“⁴⁴ hovoří o dokonale poznávajícím Adamovském jazyce, avšak jeho souvislost s pravdou zůstává neosvětlena. Intuitivně samozřejmě čtenář pocítuje jistou afinitu mezi dokonalým poznáním a pravdou, avšak v rámci Benjaminovy teorie, kde se o pravdě hovoří jako o určitém bytí a nikoliv předmětu poznání (s. 102), by bylo vhodné spojitosti zmínit explicitněji. Vynechány jsou naopak Benjaminovy pozdní úvahy o podobnosti a mimetické schopnosti, které jsou možná pro pojem pravdy důležitější než zmíněné myšlenky o fantazii. Význam různých kapitol pro předvedení pojmu pravdy tak působí místy nevyrovnaně.

Na vině může být paradoxně snad až přílišná snaha o rozsahovou a formální vyrovnanost kapitol. Kvůli ní přichází ostatně zkrátka i zmiňovaná úvodní kapitola. Kniha se pokouší dát všem zvoleným tématům stejný prostor a pojednat o nich stejnou formou. V úvodu každé části autor co nejstručněji prezentuje Benjaminův text, aby do něj poté nabídl vlastní vhledy. Nejprve hojně cituje, začátky vlastních vět dokončuje Benjaminovými slovy. Ustupuje snad až příliš do pozadí; jeho vlastní text se stává jakoby sluhou Benjaminových myšlenek. V pozdějších fázích kapitol ovšem přechází k vlastním formulacím, oddaluje se od Benjaminových textů a interpretace tím zpravidla nabývá na zajímavosti. Je škoda, že se autor po podstatnou část knihy drží při zdi. Jeho nepopíratelný vhléd do Benjaminova díla se plně projevuje teprve tam, kde mu dá dostatek volnosti.

III.

Martin Ritter je interpretem převážně diskrétním. Nechává mluvit především samotného Benjaminu a svoje vstupy omezuje často na stručné, místy až lakonické poznámky. Jeho vlastní styl vyjadřování je úsporný, zaměřený na co nejvyšší přesnost a jednoduchost vyjádření. Zároveň se však nezdráhá místy přivést jazyk až do krajní polohy: hovoří tak například o schopnosti média „imanentně transcendovat sebe samé“ (s. 88) nebo o „nepřítomné přítomnosti, či přítomné nepřítomnosti dokonalosti“ v nedokonalém světě (s. 160). Takováto jazyková odvážnost je namísto, jme-li se interpret stručně vyjádřit Benjaminovy myšlenky, jejichž zálibou je slučovat extrémy. Tímto způsobem se autor rovněž vytrvale a úspěšně brání jednomu z rizik benjaminovské interpretace, upadnutí do prázdného „filosofování“ o temných místech Benjaminových textů, spočívajícím ve volném vypočítávání možností, „jak to autor mohl myslet“. Jakmile se Martin Ritter ujímá slova, mluví zpravidla k věci. Stejně jako z Benjaminu, tak i z vlastních nápadů vybírá jen to podstatné.

Velmi osvěžující součástí interpretačního stylu knihy je pak zjednodušení Benjaminových koncepcí, k němuž se autor tu a tam rozhoduje. Tato zjednodušení často slaví úspěch, jako když autor v úvodní kapitole podotýká, že u Benjaminu „má vše

4 Benjamin, W., O jazyce vůbec a o jazyce lidském. In: týž, Vybrané spisy. Díl II: Teoretické pasáže, c. d., s. 7–20.

jazykový charakter“ (s. 17), či později tvrdí, že pravda „je věcí“ (s. 134). Zde tyto zkratky pomáhají Benjaminovy neprůhledné formulace osvětlit, aniž by je redukovaly. V krajně hutném textu benjaminovských úvah totiž čtenář nepropadá dojmu, že by měly plně a přesně vystihnout Benjaminovy myšlenky, nýbrž nahlíží díky nim Benjaminovo myšlení z takového úhlu, že je náhle schopen se v něm začít orientovat. Tak i obecné ztotožnění pravdy s původem, resp. ideou (s. 113) pomáhá získat jisté záchytné body v „Předmluvě“ k *Původu německé truchlohry*. Zároveň by si však otázka vztahu pojmů původu, ideje a pravdy žádala více prostoru a detailnější prozkoumání, jelikož dané pojmy lze ztotožnit právě jen v rámci zjednodušení.

Více prostoru by si však především zasloužil sám autor. Čtenář po jednotlivých kapitolách odkládá text s pocitem, že mu autor neřekl vše, co mohl. Že se mohl více zahloubat, více poodkrýt vlastní interpretační názor na Benjamina. S tím souvisí i volba otázek, které Martin Ritter v textu implicitně i explicitně klade. Převážně se jedná o otázky typu *jak* chápat dané benjaminovské pasáže; schází zde naopak zkoumání, *proč* Benjamin k myšlení pravdy potřeboval ten či onen pojem nebo myšlenkovou figuru. Autor se nesnaží dopátrat, proč hraje v Benjaminově pojetí pravdy klíčovou roli například umění, či proč jej vsazuje právě do mesiánské koncepce dějin. Za vyhnutí se pádu do falešné hloubky platí text cenou částečné ztráty hloubky skutečné. Osvětluje samy Benjaminovy texty, neodkrývá skryté vrstvy pod nimi. Jedna či dvě volnější kapitoly vedené otázkami typu *proč* by mohly být vítaným narušením stále stejného rytmu knihy. V nich by se čtenářova mysl mohla volněji nadechnout.

Nádech tak přichází až po dočtení celé knihy, kdy má čtenář před sebou náhle několik nových směrů, kterými se po pravdě může rozhlížet. Zároveň však cítí nemalé psychické vyčerpání a potřebu se za nějaký čas ke knize vrátit a mnoho věcí si vyjasnit. Jasně uchopitelné pro něj díky práci autora zůstávají alespoň hlavní motivy Benjaminovy teorie pravdy, jako je bezintenčnost pravdy, její sebe-prezentující charakter, vázanost na specifická média, především pak na jazyk, či její komplexní vztah k dějinám. Tyto motivy autor v průběhu knihy zdárně rozpracovává ve stále nových kontextech.

Benjamin byl přesvědčen, že součástí uměleckých i myšlenkových děl je jejich dějinné přežívání, jejich recepce budoucími generacemi. Kniha *Poznáním osvobodit budoucí* se tak stala součástí Benjaminova díla, součástí, jež mu pomáhá se dále rozvíjet, spíše než že by jej zatemňovala či příliš zjednodušovala. Neboť v setkání Rittera s Benjaminem nedominuje ani jeden z autorů nad druhým. Ritterova jednoduchost a přímočarost poskytují lehkost Benjaminovým myšlenkám, které zase nenechávají Ritterovy úvahy mizet v přílišných zkratkách.

Marek Kettner

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy, Praha
marek.kettner@ff.cuni.cz